

PERINA VUKŠA NAHOD

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
pvuksa@ihj.hr

MARIJA MALNAR JURIŠIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Ulica Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
mmalnar@ffzg.hr

GDJE VUK PODNE ZVONI, A LISICA POŠTU NOSI – ZONIMSKI FRAZEMI MJESNOGA GOVORA KOMINA

U radu se na temelju terenskoga istraživanja frazeološke građe u govoru Komina analiziraju frazemi sa zoonimskom sastavnicom. Posebna pozornost usmjerena je na čestotnost uporabe pojedinih zoonima te razvedenost odnosa hiperonimskih i hiponimskih sastavnica potvrđenih u istraženome govoru, ali i u ostalim hrvatskim govorima, kako bi se pridonijelo utvrđivanju lokalizama i regionalizama.

1. Uvod

U Neretvanskoj krajini, s desne obale rijeke Neretve u podnožju brda Donje gore, nalazi se naselje Komin, koje se prije dijelilo na Gornji i Donji Komin, starije i napučenije naselje smješteno oko uvale Lučice, a koje je željeznička pruga 1942. rastavila na dva dijela čitavom njegovom duljinom (Vidović 2000: 236). O nastanku Komina dvije su teorije. Fra Luka Vladimirović donosi da Komin naseljavaju doseljenici iz Čitluka 1716. godine, no prema pučkoj predaji obitelji Čupić, Čopić, Medak, Šuman, Vlahović, Vujević i Novak naselile su se i prije spomenute godine. Vidović (2000: 238) prema podatcima iz Državnoga arhiva u Veneciji potvrđuje istinitost te tvrdnje navodeći da su 22. svibnja 1687. godine Kominjani po glavicama iznad Komina spriječili silazak Osmanlija do rijeke te daljnji prodor do Opuzena, a upravo je nakon toga događaja jedan od vrhova nazvan Turskom glavicom.

2. Metodologija i ciljevi

Tijekom 2013. i 2014. godine u Kominu je provedeno terensko istraživanje frazeološke građe. Ciljanim upitnikom, ali i iz slobodnoga govora Ante Medaka (r. 1916.), Zdravka Šumana (r. 1931.), Marije Čupić (r. 1933.), Ante Medaka (r. 1941.) i Vesne Jerković (r. 1955.)¹ prikupljeno je, diktafonom snimljeno i transkribirano nešto više od 500 frazema. U ovome je radu prikazan i analiziran samo dio korpusa, odnosno frazemi sa zoonimskom sastavnicom.

Govor Komina dijelom je novoštokavskoga ikavskog dijalekta te je prvi cilj ovoga rada dopuna postojeće frazeološke građe spomenutoga dijalekta, koju možemo pronaći u knjizi Mire Menac-Mihalić *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* (2005.). U njoj se, među ostalim, nalaze i frazemi neretvanskoga mjesnoga govora Opuzena, te se u radu provodi i njihova usporedba s prikupljenom građom u Kominu, kako bi se pokušala utvrditi jezična konvergencija, odnosno postoje li frazemi koje bismo, prema dosadašnjim spoznajama i podatcima, mogli svrstati u lokalizme ili regionalizme.

Drugi je cilj pokazati čestotnost uporabe pojedinih zoonima u istraženome govoru te razvedenost odnosa hiperonimskih i hiponimskih sastavnica. Budući da je, među ostalim, geografska i kulturološka razlika uzrok diferencijacije u organskim govorima, prikazat ćemo kako se ona očituje u prikupljenim, ali i ostalim hrvatskim dijalektnim frazemima.

Konačni je cilj doprinos utvrđivanju frazeološke ekvivalencije, odnosno varijacije na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini frazema koje se pojavljuju u svim govorima, a koje se mogu prikazati samo sustavnim istraživanjem mjesnih govora svih narječja.

3. O dosadašnjim istraživanjima zoonimskih frazema

Proučavanje hrvatske frazeološke građe intenzivirano je posljednjih nekoliko desetljeća, o čemu svjedoče mnogobrojni radovi, knjige i znanstveni skupovi posvećeni toj tematici. Iako se u većini radova analiziraju frazemi iz hrvatskoga standardnog jezika ili se daje kontrastivna analiza frazema u hrvatskome i kojemu drugom jeziku (ili jezicima), znatan je porast onih radova koji prikazuju dijalektnu frazeološku građu iz štokavskoga², kajkavskoga³ i

¹ Za ispitanike su birani stanovnici koji udovoljavaju uobičajenim dijalektološkim kriterijima: rođeni su i odrasli u Kominu, iz kojega nisu dulje izbivali, imaju dobar govorni aparat te čuvaju arhaičnosti svojega govora.

² O frazemima u govoru Lovreća pisala je Bošnjak Botica (2004, 2007) a frazeološku građu slavonskoga dijalekta analizirala je Menac-Mihalić (2007b, 2008).

³ Frazeme govora Podravske Sesveta proučavala je Maresić (1994a), kao i frazeme u govoru Kloštra Podravske (1994b), o frazeologiji međimurske kajkavštine pisala je Frančić

čakavskoga⁴ narječja. Uglavnom je riječ o prikazu frazeološkoga korpusa pojedinoga mjesnoga govora ili skupine govora, dok su, nažalost, još uvijek rijetke studije u kojima se donosi građa nekoga dijalekta.⁵ Novina su i radovi⁶ koji daju usporedbu frazema pojedinih mjesnih govora i njihovih ekvivalenata u hrvatskome jezičnom standardu.

Budući da su zbog neraskidive veze čovjeka i životinja zoonimske sastavnice u frazemima izrazito česte, ne čudi da su upravo oni temom mnogih radova i knjiga⁷. Uglavnom je riječ o kontrastivnoj analizi⁸ frazema sa zoonimskom sastavnicom ili pak proučavanju pojedinih zoonima u hrvatskome standardnom jeziku ili u mjesnim govorima⁹ i dijalektima, iz čega saznajemo određene stereotipe i simboliku pojedinih životinja te one koncepte koje opisuju ljudske osobine, stanje, način kretanja, odnosa prema jelu i piću i slično.

Svi ti radovi, posebice oni s dijalektnom građom, pokazatelji su i kulturološke diferenciranosti hrvatske jezične zajednice te su daljnja istraživanja i analize itekako potrebne.

(1997), frazeme iz mnogih kajkavskih govora analizirala je Menac-Mihalić (2012). Nekoliko je radova u kojima se analiziraju frazemi čabarskih govora (v. primjerice Malnar (2011a, 2011b), Malnar Jurišić i Vukša Nahod (2015)).

⁴ O frazeologiji krčkih govora pisala je Turk (1997), frazeme grobničkoga govora te mjesnoga govora Drage analizirala je Bogović (1996, 1999), frazeologiju govora Vrbovskoga opisala je Matešić (2006), romanizme u frazemima južnih labinskih govora proučavala je Nežić (2010), frazeme splitskoga govora iscrpno su opisale Menac-Mihalić i Menac (2011) itd.

⁵ Iznimka su knjige *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* (2005.), autorice Mire Menac-Mihalić i *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008.), autorica Jele Maresić i Mire Menac-Mihalić.

⁶ Više u Kovačević i Bašić (2012) i Kovačević i Ramadanović (2013).

⁷ V. Vidović Bolt (2011).

⁸ Etnomonime u frazeologiji hrvatskoga i ruskoga jezika prikazala je Fink (2004), o biblijskim frazemima sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome, češkome i poljskome jeziku pisale su Ribarova i Vidović Bolt (2005), analizu frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku iznijele su Bunk i Opašić (2010), animalističke frazeme biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima proučavala je Jelaska (2014), frazeme sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i drugim slavenskim i neslavenskim jezicima analizirale su Turk i Spicijarić Paškvan (2014), frazeme sa sastavnicom divlje životinje u hrvatskoj, ruskoj i njemačkoj frazeologiji proučavala je Barčot (2014), o hrvatskim i slovačkim frazemima s ihtionimskom sastavnicom pisale su Čagalj i Svítková (2014), a o onima sa sastavnicom *riba* u hrvatskome i drugim europskim jezicima pisala je Ljubičić (2014) itd.

⁹ Frazeme s nazivima kukaca u hrvatskim govorima proučavala je Menac-Mihalić (2000), o frazemima sa zoonimskom sastavnicom u kajkavskome govoru Zasadbrega pisala je Virč (2007), hrvatske dijalektne frazeme sa sastavnicom *mačak*, *mačka*, *mače* i sl. analizirala je Menac-Mihalić (2007a), a one koji kao sastavnice imaju naziv životinje i glagol tipa gledati Frančić i Menac-Mihalić (2014), Skok (2014) je prikazala zoonimske frazeme međimurskoga govora Male Subotice itd.

4. Strukturna analiza frazema

Ovim je istraživanjem prikupljeno 500-tinjak frazema, od čega je ekscerpirano njih 196 sa zoonimskom sastavnicom.

4.1. Frazemi fonetske riječi

S obzirom na oblik frazema, među zoonimskim frazemima zabilježen je samo jedan sa strukturom fonetske riječi (poredbeni veznik + imenica):

ko gavun – ‘jako mršav’: *Ko gāvūn.*

4.2. Frazemi sveze riječi

Očekivano, najbrojniju skupinu čine frazemi sveze riječi¹⁰, njih 171 (87,24 %), pri čemu su se brojnošću izdvojili poredbeni frazemi. Među njima ističu se oni sa strukturom:

4.2.1. pridjev + poredbeni veznik + imenica (62 primjera)

vridan ko čela – ‘jako vrijedan’: *Vridan ko čèla.*

žedan ko ćuko – ‘jako žedan’: *Žēdan ko ćúko.*

šporak ko gudīn – ‘jako prljav’: *Špōrak je špōrak ko gūdīn.*

Ova struktura može biti proširena i dometnutim dijelom (prijedlog + imenica), što je potvrđeno u primjerima:

vridan ko crv u šini – ‘lijen’: *Vridan san ko cřv ũ šīni.*

sritan ko ćuko u crkvi – ‘nesretan’: *Sřitan ko ćúko ũ crkvi.*

te u primjeru

dosadan ko buva {u gaćan} – ‘jako dosadan’: *Dōsādan si ko bŭva. Dōsādan ko bŭva ũ gaćan.,*

u kojemu je prošireni dio fakultativan i ne utječe na promjenu značenja osnovnoga frazema.

Sljedeća najčešće potvrđena struktura jest:

4.2.2. glagol + poredbeni veznik + imenica (41 primjer)

prībit ko mačku koga – ‘jako istući koga’: *Āko te ũjītīn, prībi ću te ko mǎčku.*

revat ko magare – ‘jako plakati’: *Rēve ko mǎgare.*

I ovaj oblik frazema može biti proširen, a proširivanje se može ostvariti brojevnom sastavnicom:

¹⁰ U radu su posebno izdvojene samo one strukture sveze riječi koje su u korpusu najčešće potvrđene.

živit ko dva goluba – ‘živjeti u velikoj ljubavi i slozi’: *Živū ko dvā gōlūba.*

živit ka dva tića – ‘živjeti složno’: *Živū ka dvā tića.,*

još jednom imenicom:

sakrivat što ko zmija noge – ‘skrivati što kao veliku tajnu’: *Štā sàkrīvaš te pàre ko zmija nòge.*

pružit jezičinu ko krava repinu – ‘biti brbljav’: *Prūžila si jèzičinu ko kràva rēpīnu.*

imat jezik ko krava rep – ‘biti brbljav’: *Īmā jèzik ko kràva rēp.,*

ili svezom prijedloga i imenice:

izvalit se ko gušterica na suncu – ‘uživati u sunčanju’: *Izvālījā se ko gūšterīca nā sūncu.*

skupit se ko muve na govno – ‘naglo se oko čega skupiti’: *Štā ste se skūpili ko mùve ne góvno.*

odat (ić) ko muve bez glave – ‘hodati bez cilja’: *Ôdā ko mùva bez glávē. Īžē ko mùva bez glávē.*

4.2.3. pridjev + imenica (10 potvrda)

U prikupljenome su se korpusu među češće potvrđenom strukturom frazema sveze riječi izdvojili i imenični frazemi oblika:

žrtveno janje – ‘osoba koja mora ispaštati umjesto drugih’ – *Nēko mōrā bīt žřtvenō jānje.*

stari jarac//stara jarčina – ‘stara, pokvarena osoba’: *Stārī jàrac.//Stārā jàrcīna.*

sveta krava – ‘neopravdano privilegirana i zaštićena osoba’: *Ōna ti je svētā kràva ū mistu.*

4.3. Frazemi s rečeničnom strukturom

Rečenična je struktura potvrđena u 24 frazema, što iznosi 12,25 %. Zabilježeni su primjeri dvodijelnih frazemskih rečenica u kojima je izrečen subjekt i predikat:¹¹

nisu sve koze na broju komu – ‘nije pri zdravoj pameti tko’: *Nīsu mu sve kòze na bròju.*

koža je tvrđa nego u kenjca komu – ‘bez srama je tko’: *Kòža mu je tvřžā nēgo u kénca.*

ko miš iz uja je tko – ‘neugledno izgleda tko’: *Vīdi ga, ko miš iz ūja.*

¹¹ U korpusu nije zabilježen niti jedan frazem sa strukturom rečenice s neizrečenim subjektom.

primjeri frazema strukture složene rečenice:

nisu mravi navukli nego zubi natukli – ‘debeo je *tko*’: *Nisu mrâvi nàvūkli nēgo zūbi nàtūkli.*

vidila žaba di se konj kuje pa i ona digla nogu /poslovica/ – ‘povesti se za *kim/čim* boljim od sebe; ugledati se na *koga/što*’: *Vīd’la žāba di se kōñ kūjē pa i ōna dīgla nōgu.*

i jedan primjer eliptične rečenice:

{i} jare i pare – ‘sve’: *Ōn bi i jāre i pāre. Nē moreš jāre i pāre. Ōće i jāre i pāre.*

5. O hiperonimskim i hiponimskim sastavnicama

Daljnjom analizom prikupljenih frazema pokazat će se kod kojih životinjskih vrsta postoje hiponimske sastavnice, koje su među njima najčešće te jesu li one potvrđene u ostalim govorima u dolini Neretve, ali i ostalim hrvatskim govorima.

5.1. Sisavci

Dosadašnjim je istraživanjima u hrvatskome jeziku utvrđeno da su sisavci najčešća sastavnica zoonimskih frazema¹², što se pokazalo i ovim istraživanjem, te su zabilježeni zoonimi: *krava, bik, vo, tele, pas, ćuko, mačka, mačak, mače, miš, magarac, konj, tovar, kenjac, kljuse, magare, mazga, jarac, janje, jare, koza, ovca, deva, slon, džudžan, zec, ris, lisica, vuk, medvjed*, no nikad se ne spominje pasmina određene životinje, primjerice pasmina pasa (*pudl, bulldog* itd.).

Kako bi se utvrdilo koji su zoonimi u prikupljenome korpusu frazeološki najproduktivniji, prebrojene su sve sastavnice kojima se imenuje životinja, neovisno o tome je li riječ o uopćenome leksemu¹³ ili sekundarnoj sastavnici/sastavnicama u frazemu¹⁴. Tako su u frazemu *praviti od muve devu* zabilježena dva zoonima, od kojih je jedan uopćeni leksem (*muva*), dok se u primjeru *koža je komu tvrđa nego u kenjca* zoonimski leksem pojavljuje samo kao sekundarna sastavnica (*kenjac*). Istraživanje je pokazalo da su u korpusu najčešće zastupljeni zoonimi *konj* (11 potvrda) i *ćuko* (10 potvrda). O njima se pisalo u radu “Tko im je mršav, a tko debeo? – crtice iz kominske frazeologije”¹⁵ te će se ovdje pozornost usmjeriti na sljedeće najčešće potvrđene zoonime.

Među njima, svojom se čestotnošću izdvojio zoonim *krava* (9 potvrda). On u glavnini potvrda nosi negativne konotacije, pri čemu označuje čovjekove fi-

¹² Usp. Fink (2004: 139).

¹³ Uopćeni leksemi određeni su prema formalnome principu (dio uopćenoga frazema).

¹⁴ Sekundarnoj sastavnici prethodi drugi uopćeni leksem ili zoonimska sastavnica.

¹⁵ Vukša Nahod i Malnar Jurišić 2016.

zičke i karakterne osobine. U dvama se frazemima ovom sastavnicom opisuje nečija brbljavost, pri čemu je simbolika postignuta dužinom kravljega jezika:

pružit jezičinu ko krava repinu: *Prùžila si jèzičinu ko kràva rèp¹nu.*

imat jezik ko krava rep: *Ìmā jèzik ko kràva rēp.*

Kako je zapravo riječ o varijantama istoga polaznog frazema, možemo zamijetiti da se u prvome pejorativnost dodatno naglašava upotrebom augmentativnoga oblika uopćenoga leksema *jezičina* koji se preslikava i na sastavnicu *repina*. Frazemima

ležat ko krava: *Svākī dān lèžī ko kràva.*

lin ko krava: *Līn ko kràva.*

izriče se čovjekova lijenost. Motiviranost za nastanak navedenih frazema proizlazi iz slike krave kao životinje koju karakterizira tromost, sporost i relativna nepomičnost. Njezina veličina i snaga motivirale su nastanak frazema kojima se u prenesenome značenju opisuje debela, gojazna ženska osoba:

debela ko krava: *Nū je, debēla je ko kràva.*

Ovim se zoonimom može naglasiti i nečija neurednost ili neuglednost:

ko da je krava žvakala/ižvakala koga – ‘zgužvan je *tko*’: *Kò da te kràva žvákala. Kò da ga je kràva ižvákala.*

ko da je krava zalizala (oblizala, lizala) koga – ‘ima zalizanu kosu *tko*’: *Kò da ga je kràva zalízala. Kò da ga je kràva oblízala. Kò da ga je kràva lízala,* što je motivirano njezinim hranidbenim aktivnostima (žvakanje, oblizivanje).

U frazemima

krava muzara – ‘osoba od koje se očekuje materijalna korist’: *Làko je nēmu, ìmā kràvu mùzaru.*

sveta krava – ‘neopravdano privilegirana osoba’: *Òna ti je svētā kràva ù mistu.*

krava simbolizira izvor profita, osobu koja osigurava materijalnu korist ili pak neopravdano privilegiranu i zaštićenu osobu.

Leksemi *mačka* (7 potvrda), *mačak* (5 potvrda) i *mače* (1) zoonimi su kojima se označava ista životinjska vrsta iz porodice mačaka te su, promotrimo li ih u cjelini, potvrđene ukupno 13 puta.

Rijetki su pozitivno konotirani frazemi sa zoonimom *mačka*:

prest ko mačka – ‘biti zadovoljan’: *Sād préde ko mächka.*

spretan ko mačka – ‘jako spretan’: *Ánte je sprètan ko mächka.*

U prvome je frazemu mačka simbol zadovoljstva, što je motivirano po-

našanjem/glasanjem mačke u trenutcima ugone, dok je njezina spretnost i okretnost potaknula nastanak drugoga frazema.

Ostali frazemi uglavnom nose negativne konotacije. Međuljudski odnosi u frazeološkim se korpusima često prikazuju zoonimskim sastavnicama, a što je potvrđeno i u prikupljenome materijalu:

slagat se ko mačka i miš – ‘ne slagati se’: *Slāžū se ko mǎčka i miš.*

složni ko mačka i miš – ‘nesložni’: *Slōžni su ko mǎčka i miš.*

volit se ko ćuko i mačka – ‘ne slagati se’: *Vōlū se ko ćuko i mačka.*

Nesklad među, u pravilu dvjema osobama, tako je dodatno naglašen stavljanjem dviju životinjskih vrsta u opreku, pri čemu jedan zoonim nije nositelj negativnih konotacija, nego su one ostvarene upravo suodnosom s drugim (*mačka/miš; mačka/ćuko*). U frazemima

prihit ko mačku koga – ‘jako istući koga’: *Āko te ijitīn, prihi ću te ko mǎčku.*

zadavit ko mačku koga – ‘jako istući koga’: *Zadavi ću te ko mǎčku.*

zoonimskom se sastavnicom simbolizira krajnji ishod prijetnje koja rezultira slabošću i iscrpljenošću, potpunom oštećenošću osobe kojoj je frazem upućen. Potonji je frazem potvrđen i sa zoonimskom sastavnicom u muškome rodu:

zadavit (udavit) ko mačka koga: *Zadavi ću te ko mǎčka. Udavi ću te ko mǎčka.,*

pri čemu treba naglasiti da je uporaba obaju frazema primjenjiva na osobe obaju spolova.¹⁶

Sastavnica *mačak* potvrđena je i u frazemu koji se odnosi na nepromišljen, neprovjerenu kupovinu.¹⁷

kupovat mačka u vrići: *Ne kùpujē se mǎčak u vrići.,*

a na bezvrijednost upućuje i frazem

obisi što mačku o (od) rep: *Ābisi tō mǎčku ò rēp. Ābisi tō mǎčku od rēp.*

Slika mačka koji oklijeva prići poslužila je za nastanak frazema kojim se prikazuje oprezan, ali i radoznao čovjek:

uzvrpojit (oblazit) ko mačak oko vruće kaše – ‘ne usuđivati se prići’: *Štā si se uzvǎpojija ko mǎčak òko vrūćē kǎšē. Āblazī ko mǎčak oko vrūćē kǎšē.*

Na lukava čovjeka upućuje frazem

¹⁶ Iako se ovaj zoonim pojavljuje u muškome i u ženskome rodu, svi se potvrđeni frazemi, neovisno o rodu, odnose i na osobe muškoga i na osobe ženskoga spola.

¹⁷ Turk i Spicijarić Praškvan (2014: 2) navode da je frazem prije bio kraćega oblika *nešto kupiti u vreći*, a odnosio se na činjenicu da se na tržnici nekad prodavala vreća u kojoj je bila mačka, a nudilo se prase, kunić ili slično.

stari mačak: *Pàzi ga se, tō ti je stārī máčak.*,

pri čemu je lukavost mačke vjerojatno preuzeta iz mitologije i književnosti. Zoonim *mače* pojavljuje se kao sekundarna sastavnica u frazemu

nemat ni kučeta ni mačeta: *Némā ni kùčeta ni máčeta. Némā ni kučeta ni mačeta.*,

gdje se uporabom dviju zoonimskih sastavnica, čija je funkcija naglašena oblikom odmilica¹⁸ i ponavljanjem veznika, upućuje na osobu koja nema nikoga svoga. Potvrđen je i jedan frazem u kojemu se ostvaruje pridjevski oblik polaznoga zoonima:

nije mačji kašaj što – ‘nije beznačajno što’: *Nije tō máčji kášaj.*

Leksičke inačice zoonima koji označavaju *magarca* zabilježene su u 16 frazema. Tako je najzastupljeniji među njima zoonim *kenjac* (5 potvrda). Njime se simbolizira nečija starost:

star ko kenjac: *Sād je stār ko kénac.*,

besramnost:

koža je komu tvrđa nego u kenjca: *Kòža mu je tvřžā nēgo u kénca.*,

ili glasno vikanje:

revat ko kenjac: *Rève ko kénac.*

Zanimljivo je da se zamjenom imenične sastavnice *kenjac* istoznačnicom *magare* mijenja i značenje cijeloga frazema:

revat ko magare – ‘jako plakati’: *Rève ko mágare.*,

dok zamjena istoznačnicom *magarac* ne uvjetuje promjenu značenja:

revat ko magarac – ‘jako se derati, jako vikati’: *Rèveš ko mágarac.*

Sastavnica *kenjac* pojavljuje se i u frazemu

past s konja na kenjca – ‘proći lošije, nakon bolje situacije naći se u goroj’:

Pā je s kòna na kénca.,

pri čemu je ovaj zoonim nositelj negativnih konotacija i označava goru situaciju od one prethodne koja je simbolizirana uopćenim leksemom *konj*.

Frazem

izija (poiija) vuk magarca (magare, kenjca) – ‘bilo pa prošlo’: *Īzijā vùk mágarca. Īzijā vùk mágare. Īzijā vùk kénca. Pòijā vùk mágare.*

pokazuje slobodu u izboru inačice polaznoga leksema te se u govoru pojav-

¹⁸ U frazemu *nemati ni kučeta (kučka) ni mačeta/mačka* varira sastavnica *mače/mačak* i to teritorijalno određeno: frazemi sa sastavnicom *mače* najvećim su dijelom potvrđeni na štokavskome području, a inačica sa sastavnicom *mačak* samo je jedanput potvrđena i to na čakavskom području (Menac-Mihalić 2007a: 602).

ljuju potvrde sa sastavnicom *magarac, magare i kenjac*.

Simbolika magarca kao tvrdoglave i uporne životinje (motivirana slikom magarca koji služi za nošenje teškoga tereta i pritom ne posustaje) poslužila je za nastanak frazema

tvrdoglav ko magare – ‘jako tvrdoglav’: *Tvrdòglav ko màgare*.

tvrdoglav ko tovar – ‘jako tvrdoglav’: *Tvrdòglav ko tòvar*.

U korpusu je zabilježen i frazem

ležat ko magarac – ‘lijeno ležati’: *Lèžt ko màgarac*.

motiviran slikom magarca koji se odmara nakon teško odrađenog posla (vuče ili nošenja tereta). Zanimljivo je da se ovim frazemom odmičemo od uobičajene slike magarca koji se veže uz tvrdoglavost, neposlušnost, neodlučnost i posebice glupost koju se izražava frazemima:

glup ko magarac – ‘jako glup’: *Glûp ko màgarac*.

glup ko tovar – ‘jako glup’: *Glûp ko tòvar*.

U prikupljenome su korpusu rijetki frazemi sa sastavnicama divljih životinja:

bisan ko ris – ‘jako bijesan’: *Bisan ko rîs*.

jut ko ris – ‘jako ljut’: *Ĵût san ko rîs*.

Ris je naša najveća mačka i treća po veličini europska zvijer (nakon smeđega medvjeda i sivoga vuka). Živi samotnički, grabežljivac je i hrani se svim životinjama koje može svladati. Kako ga se smatra opasnim i relativno okrutnim, razvidna je usporedba s čovjekom koji postaje opasan i razularan kad se razljuti.

Frazem **di vuk podne zvoni, a lisica poštu nosi**¹⁹ (*Di vûk pòdnē zvonī, a lîsica pòštu nòsī*.) označava ono što je ‘u pustoši, u zabiti, daleko’. U ovoj se složenoj rečeničnoj strukturi pojavljuju dva različita zoonima. Oba označavaju dvije dobro poznate šumske životinje. Upravo je mjesto gdje obitavaju ove vrste iz porodice pasa pozadinska slika za nastanak spomenutoga frazema. Vuk i lisica naše su autohtone zvijeri čije je stanište najčešće veliki šumski kompleks. Svakako zanimljive jesu i navedene radnje kojima se naglašava zabačenost nekog područja. Dobro je poznato kako pošтари moraju doći i do najudaljenijih dijelova nekoga mjesta ili sela, a impliciranjem na lisicu koja nosi poštu zapravo se upućuje na *udaljenije od najudaljenijeg*, gotovo nedostupno. Isto tako, crkva u mjestu simbolično označava život koji postoji ili je nekada postojao, a vuk koji dobiva ulogu zvonara simbolizira duboku šumu, nenase-

¹⁹ Menac-Mihalić (2005: 371) navodi potvrde iz Imotske i Cetinske krajine: *di lisica podne zvoni, di vuk podne zvoni, a lisica poštu nosa, di vuk poštu nosi*.

ljen teren, a samim time i nepostojanje ljudske ruke i života. Ovo se značenje u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji često ostvaruje frazemima sa sastavnicom *Bog* ili *vrag*.²⁰ U prikupljenome se korpusu zoonim *vuk* koristi za izricanje gladi (*glādan ko vūk*), a pojavljuje se i u paru s magarcem ili kozom (*i vūk sīt i kòza cila, vūk sīt i kòza cila*), čime se izražava sveukupno zadovoljstvo. Lisica u frazeologiji najčešće simbolizira lukavost, što je potvrđeno i u Kominu (*lūkav si ko līsica*).

Zanimljiv je i frazem *smȳdī ko žūžan*, koji je osim u Kominu, ovjeren u svim govorima u Neretvanskoj krajini. Naime, vrlo je vjerojatno riječ o tvor, zvijeri iz porodice kuna koja iz smrdljive žlijezde pokraj crijevnoga otvora izbacuje izlučinu kojom tjera napadače. U narodu pak postoji mišljenje da je riječ o nekoj izmišljenoj, nepostojećoj životinji koju ispitanici nikad nisu vidjeli, a koja se može provući i kroz najmanje rupe i noću podaviti kokoši, dok je drugi opisuju na različite načine: *žūžan je ko mǎčka, imā i i sad pūno, mǎhī od mǎčkē, s répon ko vǐdra, mǐslīn da je to lāsica, mǐslīn da se u prirodōpisu zove tvōr, al jā to nē znān*. Leksem *džūdžan* potvrđen je u govorima Dalmatinske zagore, hercegovačkim i neretvanskim govorima, a zabilježen je u nekoliko rječnika. Šamija i Ujević (2001: 54) navode da je u imotskome govoru *džūdžan* tvor, kao i Kraljević (2013: 76) za govore zapadne Hercegovine: *džūdžan se mōre prōvrīt kroz nājmnjū būdžu u kokošinjak i svē kōkoši podāvit*, dok Babić (2008: 111) donosi da je u govoru Studenaca riječ o lasici: *džūdžan ūšā u kōkošinjac i podāvijo sve kōkoši*.

5.2. Ptice

U svim su hrvatskim govorima zabilježeni frazemi s hiperonimskom sastavnicom *ptica*, *tica*, *ftič*, *tić* i sl., a nisu rijetki ni frazemi s hiponimskim ornitonimskim sastavnicama (od peradi do ptica grabljivica). Određene značajke ptica prenose se na čovjeka te se opisuje njegovo kretanje, izgled, glupost, pjevanje, međuljudski odnosi i slično.

(Ne)prisutnost pojedinih vrsta na određenome području očituje se i u frazeološkoj građi, pa se u govoru Komina u frazemu nikada neće rabiti zoonim *guska*, nego samo *patka/patak*, jer kao što sam ispitanik kaže: *ù nās je sāmō gēgā se ko pǎtka jēr ù nās nije bilo gūsākā*.

a) ptica (*tica*, *tić*)

ko tica na grani – ‘slobodan’: *Ko tīca na grāni*.

noćna tica – ‘kradljivac’: *Ōn je nōcñā tīca*.

²⁰ *Bogu iza nog (leda), Bogu za pleči, gde je Bog rekel laku noć* (Maresić i Menac-Mihalić 2008: 219).

jest ko tić – ‘jako malo jesti’: *A mŭkē š níme, jědē ko tić.*

živit ka dva tića – ‘živjeti složno’: *Žívŭ ka dvâ tića.*

b) vrste ptica

izdrečit se ko bukoč – ‘jako raširiti oči’: *Izdrécijā se ko bukoč.*

glava je komu ko u bukoča – ‘glava je komu velika’: *Gláva mu je ko u bukòča.*

mršava ko čavka – ‘jako mršava’: *Mřšava je ko čāvka.*

dilat (oštrit) ražanj kad (dok) je golub na dubu – ‘prerano se veseliti’: *Nē dīlāj rážanj kād je gōlŭb na dŭbu. Nēmōj dīļa rážanj dōk je gōlŭb na dŭbu. Nē oštri rážanj dōk je gōlŭb na dŭbu.*

ko dva goluba – ‘složno, u ljubavi’: *Ěno i ko dvâ gōlŭba.*

odat ko usrani golub – ‘hodati raširenih nogu’: *Ódā ko ũsrānī gōlŭb.*

živit ko dva goluba – ‘voljeti se i slagati’: *Žívŭ ko dvâ gōlŭba.*

lipa ko golubica – ‘jako lijepa’: *Mára je lípa ko golŭbica.*

pivat ko grdelin – ‘jako lijepo pjevati’: *Pívā ko grdělīn.*

pravi si kaloser – ‘proždrljivac’: *Prāvī si kalòser.*

i čorava kokoš (koka) pogodi (potrefi, nađe) zrno – ‘posrećilo se komu’: *I čòravā kòkòš pògodī zřno. I čòravōj kòkoši pòtrefī zřno. I čòravā kòkòš nāžē zřno. I čòravā kóka pògodī zřno.*

ić leć s kokošiman – ‘jako rano ići spavati’: *Īžē s kokòšiman lěć.*

imat pamet ko kokoš – ‘biti glup’: *Īmāš pāmēt ko kòkòš.*

ko kokoš je tko – ‘proždrljiv je tko’: *Ōn ti je ko kòkòš.*

ko očerupana kokoš – ‘neuredan je tko’: *Kàkav si tō kō òčerupana kòkòš.*

ligat ko kokoši – ‘jako rano ići spavati’: *Līgā ko kòkoši.*

očerupat koga ko kokoš – ‘jako istući koga’: *Očerùpa ću te ko kòkòš.*

ponavjat ko papiga – ‘ponavljati ono što drugi kažu’: *Pònāvjà ko pàpiga.*

gegat se ko patak – ‘hodati gegajući se’: *Gégā se ko pátak.*

gegat se ko patka – ‘hodati gegajući se’: *Gégā se ko pàtka.*

ko pokisli pivac – ‘jako mokar’: *Ko pòkislī pívac.*

mokar ko pivac – ‘jako mokar’: *Mòkar ko pívac.*

skvasit koga ko pivca – ‘smočiti koga’: *Skvāsilo ga ko pívca.*

u prve pivce – ‘u ranu zoru’: *Ūvīk ĳžē ũ přvē pívce.*

to i repci znaju – ‘svi znaju’: *Tō ti i rēpci znājŭ.*

pivat ko slavuj – ‘jako lijepo pjevati’: *Pívā ko slāvŭj.*

pivat ko sojka – ‘jako ružno pjevati’: *Pīvā ko sōjka*.

suva ko štioka – ‘jako mršava’: *Súva ko štioka*.

glupa ko tuka – ‘jako glupa’: *Glûpa ko tûka*.

bila vrana – ‘poseban, drukčiji od ostalih’: *Ôn ti je bilā vrāna u društvu*.

ko da su vrane mozak izile komu – ‘jako glup je tko’: *Kò da su ti vrāne izile mōzak*.

vrane ispile oči komu! /kletva/: *Vrāne ti ìspīle ôči*.

Budući da je većina navedenih frazema bila predmetom mnogih radova, izdvojit ćemo frazeme koje smatramo regionalizmima (specifičnima za govore u dolini Neretve), a riječ je o onima s hiponimskim sastavnicama *bukoč*, *štioka*, *čavka* i *kaloser*.

Za izražavanje mršavosti, i to samo kod žena, Kominjani rabe dva frazema s ornitonimskim sastavnicama: *súva ko štioka* i *mřšava je ko čāvka*. Najmanja ptica u porodici vrana upravo je čavka, a jedna je od najbrojnijih ptica u dolini Neretve, kao i *štioka* (riđa, siva i mala), koja se ubraja u porodicu kokošica te su zbog svoje malene građe u odnosu na druge ptice s kojima se Neretvani susreću i koje love upravo one poslužile kao poticajni impuls nastanku spomenutih frazema.

Bukoč ili orao ribič ptica je grabljivica iz reda sokolovki koja se gnijezdi pored vode, na močvarnome tlu, u blizini rijeka ili jezera, no u dolini Neretve *bukočom* se naziva sova ušara ili sovuljaga buljina (lat. *Bubo Bubo*). Riječ je o najvećoj sovi smeđe boje, istaknutih ušiju i facijalnoga diska, čija je glava u odnosu na tijelo, ali i u odnosu na glave ostalih ptica velika te se ta slika prenosi na osobe s velikom glavom: *gláva mu je ko u bukòča*. Navedeni se frazem uglavnom rabi u opisu osoba muškoga spola. Budući da je ušara poznata po svojim velikim narančastim očima, ne čudi nastanak frazema *izdréčijā se ko bükòč*.

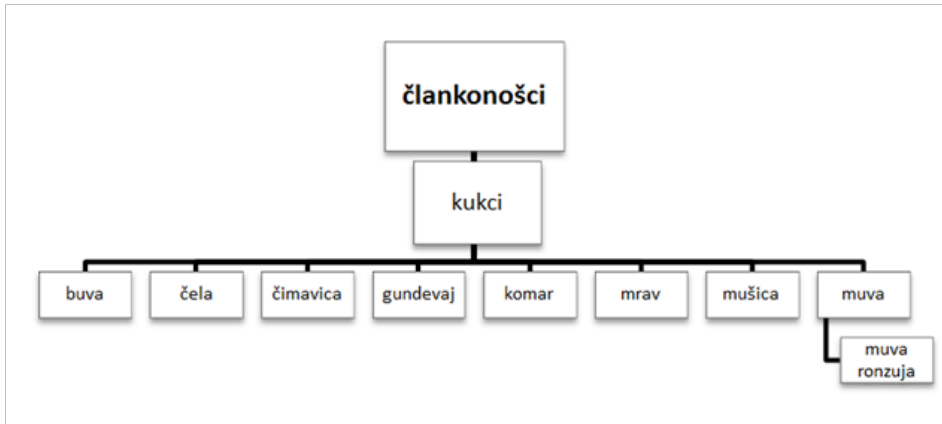
U vrance ili kormorane, koji se smatraju najvještijim roniocima među pticama, ubraja se i mali vranac (lat. *Phalacrocorax pygmaeus*), koji se u Kominu naziva *kaloserom*. Mali vranac gnijezdi se uz močvare i može jako proširiti ždrijelo te progutati i velike ribe, a uvriježeno je mišljenje o njima kao proždrljivim pticama, što je na čovjeka preneseno frazemom *prāvī si kalòser*.

Možemo zaključiti kako su u Kominu ptice itekako bitne, jer je Neretvanska krajina močvarni kraj gdje su se ljudi uglavnom bavili i još se uvijek bave lovom te većina Kominjana u prosjeku zna više podataka o pojedinoj vrsti ptice, bilo da je riječ o izgledu ili glasanju i sl., od ljudi naseljenih u nemočvarnome okruženju, što se očituje i njihovom uporabom u frazemima.

5.3. Člankonošci

Iz razreda člankonožaca u prikupljenim su frazemima zabilježeni rakovi i kukci. Kod rakova nema navođenja određenih vrsta nego je zabilježen samo frazem *črven ko råk*, kojim se upućuje na čovjekov izgled nakon pretjerana izlaganja suncu, ali i na izražavanje emocionalnoga stanja ljutnje²¹ i nelagode, odnosno stida.

U svim hrvatskim govorima,²² a tako i u kominskome, frazemi s entomnimskom sastavnicom nisu rijetki, no uglavnom se pojavljuju isti hiponimi:

ko da su bube u glavi komu – ‘hirovit (otkačen) je tko’: *Kò da su ti bùbe u glávi.*

miran ko bubica (buba) – ‘jako miran’: *Míran je ko bùbica. Míran ko bùba.*

dobar ko bubica – ‘jako miran’: *Dòbar je ko bùbica.*

dosadan ko buva {u gaćan} – ‘jako dosadan’: *Dòsādan si ko bùva. Dòsādan ko bùva ù gaćan.*

ko da su čele koga izbole – ‘udebljao se tko’: *Kò da su ga čèle izbole.*

vridan ko čela – ‘jako vrijedan’: *Vridan ko čèla.*

dosadan ko čimavica – ‘jako dosadan’: *Dòsādan si ko čimavica.*

smrdi ko stara čimavica tko – ‘jako smrdi tko’: *Smj̄dīš ko stārā čimavica.*

vaja se ko gundevaj tko – ‘teško se od debljine kreće tko’: *Vājā se ko gundēvāj.*

dosadan ko komar – ‘jako dosadan’: *Dòsādan ko kòmār.*

ima ko mravi koga – ‘ima mnogo koga’: *Īmā i ko mrāvī.*

ne bi {ni} mrava zgazija (satra) tko – ‘dobar je, nikome ne bi naštetio tko’: *Nè*

²¹ U splitskome se govoru ta emocija primjerice izražava i korištenjem ihtionimske sastavnice: *Ōli se s najidila, crvenā si kā škārpīna!?* (Menac-Mihalić i Menac 2011: 157).

²² Usp. Menac-Mihalić 2000.

bi mrâva zgãzijã. Nè bi ni mrâva sãtrã.

nisu mravi navukli nego zubi natukli – ‘debeo je *tko*’: *Nisu mrãvi nãvũkli nẽgo zũbi nãtũkli.*

vridan ko mrav – ‘jako vrijedan’: *Õn ti je vridan ko mrãv.*

imat svoje mušice – ‘biti hirovit’: *Ïmã svõji mùšicã.*

istirat (izbit) mušune iz glave komu – ‘opametiti *koga*’: *Ïstãrat ãu ti jã tẽ mušũne iz glãvẽ. Izbi ãu ti mušũne iz glãve.*

ne čuje se ni muva – ‘ništa se ne čuje’: *Û nĩ se ù kući nè čuje ni mùva.*

skupit se ko muve na govno – ‘naglo se oko *čega* skupiti’: *Štã ste se skũpĩli ko mùve ne gõvno.*

odat (ić) ko muve bez glave – ‘hodati bez cilja’: *Õdã ko mùva bez glãvẽ. Ïžẽ ko mùva bez glãvẽ.*

ubit s jednin tiron dvi muve – ‘odjednom riješiti dva problema’: *Õn bi rãda ùbit s jẽdnĩn tĩron dvi mùve.*

praviti od muve devu (slona) – ‘pretjerivati, uveličavati’: *Nè pravi od mùvẽ dẽvu. Prãvĩ od mùvẽ slõna.*

dosadan ko muva ronzuja – ‘jako dosadan’: *Dõsãdan ko mùva rõnzuja.*

Većina je frazema s fonološkim, morfološkim, leksičkim ili sintaktičkim inačicama zabilježena i u ostalim štokavskim, čakavskim ili kajkavskim govorima, a pojedini kukci uvijek se nalaze u istome kontekstu. Tako se čimavica (stjenica), *buva* (buha), *komar* (komarac) i *muva ronzuja* pojavljuju samo u negativno konotiranim frazemima, odnosno u opisu dosadnih osoba, a kao poticajni impuls poslužila je njihova nametljivost i upornost ili dosadno, iritantno zujanje. Pritom je bitno istaknuti da od kukaca jedino hiperonim *muva* ima zabilježen i hiponim *muva ronzuja*, što je ovjereno i u ostalim govorima u dolini Neretve: *dosadan ko muva žvrculja* (Opuzen) te *dosadan ko konjska muva* (Metković) (Menac-Mihalić 2000: 188).

Dijelom su pozitivno konotiranih frazema kojima se ističe čovjekova marljivost etnonimima *pčela* i *mrav*, a takvi se frazemi smatraju konkretno motiviranim jer su odraz marljivosti kukaca koji funkcioniraju u organiziranim i radišnim zajednicama. A kako su te zajednice velike, *mrav* se našao i u frazemu kojim se iskazuje brojnost: *ĩmã i ko mrãvĩ.*

Frazem *nisu mrãvi nãvũkli nẽgo zũbi nãtũkli*²³ koristi se za izricanje čovjekove debljine. Pozadinska slika za nastanak ovoga frazema ponovno je mrav

²³ Menac-Mihalić (2005: 371) u Imotskoj krajini (Lovreć i Raščane) bilježi potvrdu *nisu to mravi navukli ako nisu zubi natukli*.

“radnik”²⁴ koji marljivo unosi hranu u mravinjak, što mu je i osnovna funkcija u koloniji. Količina hrane koju mrav “navučē” zapravo oslikava količinu hrane koju je netko “natukao” svojim zubima. Tako se u frazemu koji ima strukturu složene frazemske rečenice značenje cjeline temelji na suprotstavljenim značenjima njezinih dijelova, pri čemu drugi dio frazema pogrdno pojačava radnju hranjenja. Isto tako, ovakvim oblikovanjem nastoji se istaknuti da debljina nije rezultat vanjskih čimbenika ili nečije tuđe krivnje, već isključivo vlastitog “napora” u žvakanju hrane.

U hrvatskim se dijalektnim frazemima debljina većinom izriče poredbenim frazemima u kojima je nositelj imenične sastavnice najčešće zoonim. Tako su dominante usporedbe sa svinjom, kravom, konjem, puhom, slonom... (usp. Vukša Nahod i Malnar Jurišić 2016).

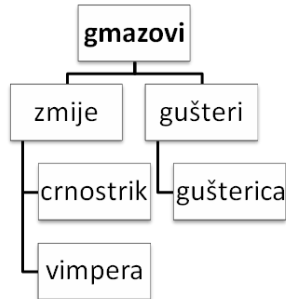
U mnogim je govorima zabilježen frazem *praviti od muve slona*, pri čemu se značenje pretjerivanja ili preuveličavanja formira na temelju usporedbe malene i velike životinje. U kominskome je govoru došlo do zamjene druge zoonimske sastavnice, koju smo nazvali zamjena prema udaljenosti jer se u odnos s dobro poznatom i bliskom životinjom dovodi *deva* – životinja koja je Kominjanima jednako velika, daleka i “nepoznata” kao *slon*. Obrnutu promjenu, zamjenu prema blizini, bilježimo u frazemima *vūče se ko pribijēna mačka* // *vūče se ko pribijēna zmija*, gdje je zoonim *mačka* zamijenjen stanovnicima Komina dobro poznatom i bližom životinjom koju su gotovo svakodnevno susretali, a koja je inače i brza i spretna poput mačke.

Način čovjekova kretanja obično se opisuje frazemima sa zoonimskom sastavnicom, a rijetki su oni s entomonimskom sastavnicom. U kominskome je govoru zabilježen frazem *vājā se ko gundēvāj*, koji je čest i u ostalim govorima u dolini Neretve te ga možemo smatrati regionalizmom. Njime se opisuje i čovjekov izgled (debljina) i način kretanja, tj. nemogućnost normalnoga kretanja zbog debljine. *Gundevaljom* se u dolini Neretve naziva kotrljana ili balegara (lat. *Scarabaeus sacer*), kukca kornjaša iz porodice truležara koji od životinjskoga izmeta pravi kuglice i kotrlja ih u podzemne hodnike. Upravo je radnja njegova kotrljanja (valjanja) izmeta poslužila kao pozadinska slika navedenoga frazema, a ispitanici često znaju dodati: *Da prōstīš, vājā se ko gundēvāj*. U opuzenskome je govoru Menac-Mihalić (2005: 182) zabilježila frazem *debeja ko gundevaj*, ali u značenju *gundevaja* stoji bumbar.

²⁴ Po veličini glave te prema poslovima koje obavljaju razlikuju se mravi “radnici” i mravi “vojnici”.

5.4. Gmazovi

Iz razreda gmazova u frazemima se pojavljuju zmije i gušteri, ali i njihove vrste.

jut ko zmija jutica – ‘jako ljut, zao’: *Ĵût je ko zmija jùtica.*

vuć se ko pribijena zmija – ‘ići polako’: *Vúće se ko pribijená zmija.*

sakrivat što ko zmija noge – ‘skrivati što kao veliku tajnu’: *Štã sàkrīvãš te pãre ko zmija nõge.*

bit ko crnostrik – ‘biti opak, zločest’: *Ôn je ko cŕnostrik.*

brz ko vimpera – ‘jako brz’: *Nè moreš ga ulòvit, bŕz je ko vîmpera.*

U prva tri frazema, potvrđena i u ostalim hrvatskim govorima, zabilježena je sastavnica *zmija*. Zmija ima izrazito razvijenu simboliku i pojavljuje se u mnogim religijama i mitologijama (usp. Keber 1998: 32). U slavenskoj frazeologiji često predstavlja lukave, ali i zločeste, opasne ljude. U korpusu iz kominskoga govora *zmija* kao sastavnica frazema može biti dodatno objašnjena vrstom (*jutica*), čime se pojačava osnovno značenje frazema. Osim za izricanje ljutnje, ovaj se frazem koristi i za izricanje nečije zloće. Uzme li se u obzir uvriježena slika zmije kao nepredvidljive, lukave, a samim time i opasne životinje, može se reći da je ovaj frazem (u oba značenja) prozirno motiviran.

U dvama potonjim frazemima pojavljuju se određene vrste²⁵ zmija, dobro

²⁵ U dosad prikupljenoj hrvatskoj dijalektnoj građi česti su primjeri sa sastavnicom *zmija*, primjerice u crikveničkome govoru: *skrīvã sòldi kãko zmija nõgi* (Kovačević i Bašić 2012: 382) ili govoru Brnaza u Cetinskoj krajini: *ujida ka zmija* (Menac-Mihalić 2005: 351) ili *kača*, kako je zabilježeno u govoru Male Subotice: *lagati kaj kača* (Skok: 2014: 80) ili u govoru Podravske Sesveta: *šûlja se kãk kãča* (Maresić i Menac-Mihalić 2008: 101), dok su potvrde pojedinih vrsta rarije. U govoru Vrboške Matešić (2006: 52, 75) je zabilježila frazem *kěj pòskok* u značenju ‘čovjek naglog karaktera’, dok se u govoru Lovreća frazem *umilata ko poskok* rabi za zlu, zlobnu ili opasnu osobu (Menac Mihalić 2005: 275). Bošnjak Botica (2007: 192) u lovreckome govoru bilježi *od njega/nje bi se i šarulja otrovala*, pri čemu se uporabom određene vrste zmije otrovnice ističe nečija zloća.

poznate stanovnicima Komina. *Crnostrikom*²⁶ nazivaju riđovku (lat. *Vipera berus*), a riječ je o zmiji otrovnici iz porodica ljutica te se frazem sa zoonimom *crnostrik* rabi kada se želi dodatno naglasiti nečija zloća ili opakost. Iako je latinski naziv za sve ljutice *Vipera*, u govoru Komina *vimpera* je naziv za određenu zmiju i to neotrovnu. Vrlo je vjerojatno, na temelju opisa ispitanika, riječ o Šari poljarici (lat. *Hierophis gemonensis*), zmiji vitkoga tijela koja se ponajprije hrani gušterima te manjim sisavcima, pticima i velikim kukcima. Budući da je ova zmija izrazito brza i gotovo neuhvatljiva, poslužila je kao impuls za nastanak frazema. Ova dva frazema smatramo regionalizmima jer su zabilježena i u drugim govorima u Neretvanskoj krajini.

U prikupljenome se korpusu ne pojavljuje sastavnica gušter nego samo *gušterica*, koja je dijelom antropomorfnih frazema kojima se opisuje čovjekova (ne)aktivnost:

izvalit se ko gušterica na suncu – ‘uživati na suncu’: *Izválijā se ko gūšterīca nā sūncu.*

sunča se ko gušterica – ‘uživati na suncu’: *Sūnčā se ko gūšterīca.*

Prvi je frazem s identičnom strukturom zabilježen u opuzenskome govoru: *izvalija se ko gušterica* (Menac-Mihalić 2005: 354) te u splitskome: *izválila se kâ gūščerica nā sūncu* (Menac-Mihalić i Menac 2011: 70). Drugi je frazem potvrđen u mnogim hrvatskim govorima, u kojima umjesto sastavnice *gušter/gušterica* može stajati *kuščar*, primjerice u govoru Male Subotice: *grejati se kak/kaj kuščar na soncu* (Skok 2014: 80).

5.5. Ribe

U prikupljenome su korpusu uz hiperonim *riba*:

ko riba na gradelin je tko – ‘izgorio je na suncu tko’: *Ėno ga ko rība na grādelin.*

ko riba na suvon – ‘loše, neugodno’: *Tāmo san ko rība na sūvōn. Snālazī se ko rība na sūvōn.*

ko riba u vodi bit – ‘dobro se snalaziti, osjećati’: *Tū mi je ko rībi u vōdi.*

pliva ko riba – ‘dobro plivati’: *Mālā sa plīvā ko rība.*

sitna riba – ‘nevažna, neutjecajna osoba’: *Tī si zá me sitnā rība.*

šutit ko riba – ‘1. šutjeti; 2. znati čuvati tajnu’: *Šūtī ko rība.*,
zabilježeni i hiponimi *bakalar* i *gavun*:

osušit se ko bakalar – ‘jako smršavjeti’: *Osúsījā se ko bakālār.*

²⁶ U neretvanskim se govorima rabi i naziv *č̣nokrūg*.

{suv} ko bakalar – ‘jako mršav’: *Sûv ko bakàlār. Ko bakàlār.*

ko gavun – ‘jako mršav’: *Ko gāvūn.*

Frazemi sa sastavnicom *riba* uglavnom se odnose uz čovjeka – njegovo stanje, status, (ne)snalažljivost, vještine, osobine ili izgled te su česti kako u hrvatskoj dijalektnoj građi, tako i u ostalim slavenskim i neslavenskim jezicima.²⁷ U govoru Komina frazem *šúti ko rība* ne označuje samo šutljivu, nego i povjerljivu osobu, iako ispitanici katkad upotrebljavaju frazem u opisivanju osobe o kojoj ipak nemaju dobro mišljenje: *Šúti ko rība (a svè bi izdála).*

Iako se frazemi u kojima nije potvrđena hiponimna sastavnica uglavnom univerzalno rabe u svim narječjima, postoje i oni koji odražavaju specifikum određenoga kraja i pripremanja određene namirnice: *èno ga ko rība na gràdelin*, a odnose se na boju čovjekove kože nakon pretjerana izlaganja suncu. Takav je frazem očekivan samo u priobalnim čakavskim i štokavskim govorima, u kojima su česti i frazemi s hiponimskim sastavnicama, točnije morskim ribama: *sřišli su se kâ slâne sřdèle* (Menac-Mihalić i Mihalić 2011: 150), *grība je kâ škàrpīna, a nè znā se ni obūč kàko trība* (Menac-Mihalić i Mihalić 2011: 157), *pūn je besèd ko sālpa gōvān* (Kovačević i Bašić 2012: 379), dok su u kajkavskim govorima potvrđene slatkovodne ribe: *puhati kak som* (Skok 2014: 78).

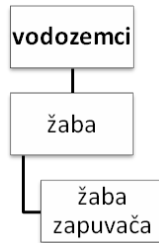
U kominskome su govoru zabilježeni frazemi sa sastavnicom *bakalar*, koji su česti i u ostalim hrvatskim govorima te frazem *ko gāvūn*, koji, prema dosadašnjim istraživanjima i analizama, možemo smatrati lokalizmom. U mnogim se hrvatskim dijalektnim frazemima debljina opisuje poredbenim frazemima sa zoonimskom sastavnicom (*pas, lisica, komarac, zrikavac*) (usp. Vukša Nahod i Malnar Jurišić 2016), a u neretvanskim se govorima uglavnom rabe već spomenute ornitonimske sastavnice (*štioka, čavka*) te najčešće ihtionimska sastavnica (*gavun*), što je očekivano jer je blizina mora te smještaj uz rijeku Neretvu predodredila način života i rada te su se Kominjani uglavnom bavili riječnim i morskim ribolovom,²⁸ na ušću Neretve: “Lovilo se *tratinima*, ostima, mrežama vršama (*mrižama, vršvama*) te se višak ribe prodavao u Metkoviću i drugim mjestima” (Medak 2009: 25).

²⁷ Vidi Kovačević i Ramadanović 2013, Ljubičić 2014, Čagalj i Svítková 2014.

²⁸ Bitno je spomenuti da je Milan Moguš sredinom prošloga stoljeća prikupljao narodne pomorske nazive u dolini Neretve, što se može smatrati i prvom dijalektološkom građom neretvanskih govora (v. Moguš 1957).

5.6. Vodozemci

U prikupljenim se frazemima od vodozemaca pojavljuje jedino hiperonim žaba te hiponim žaba zapuvača:

teško žabu u vodu natirat – ‘iako je *koga* nagovoriti na ono čemu je sklon’:
Têško žäbu ù vodu nàt'rat.

vidila žaba di se konj kuje pa i ona digla nogu /poslovica/ – ‘povesti se za *kim/čim* boljim od sebe; ugledati se na *koga/što*’: *Vid'la žäba di se kò'n kùjē pa i òna dīgla nògu.*

ko žaba zapuvača – ‘1. jako debela; 2. jako ružna’: *Òna ti je ko žäba zapuvača.*

Prva dva frazema, u kojima se rabi sam naziv reda vodozemaca – *žabe* – zabilježena su u mnogim hrvatskim govorima i podjednako se mogu upotrebljavati za osobe muškoga i ženskoga spola, dok je u posljednjemu frazemu upotrijebljena određena vrsta žabe – *žaba zapuvača*, a riječ je o žabi krastači (lat. *Bufo sp.*), velikoj žabi ružnoga izgleda, te se tim frazedom, iako nije eksplicitno izrečeno, samo ženskoj osobi prenosi dvostruka uvreda (debljina i ružnoća). Da se frazemi u kojima je istaknut fizički izgled žabe odnose samo na žene potvrdila je Novak (2007: 170) u kajkavskome govoru Zasadbrega, u kojemu je zabilježila frazem *biti napuhjena kak žaba* – biti debela; biti ljuta. Vrlo je vjerojatno da je tako i u govoru Otoka pokraj Sinja, u kojemu se fizički izgled žabe preslikava na fizički izgled žene: *ružna ki žaba sapunjača* (Menac-Mihalić 2005: 354), dok se u govoru Šibenika napuhanost žabe povezuje sa ženinim stanjem ljutnje ili uvrijeđenosti: *napuvala se ka žaba* (Menac-Mihalić 2005: 354).

6. Zaključak

Ovim su radom iz prikupljenoga frazeološkog korpusa ekscerpirani frazemi sa zoonimskom sastavnicom u mjesnome govoru Komina u Neretvanskoj krajini te je utvrđeno da najveći postotak njih ima strukturu poredbenih frazema.

Zoonimske sastavnice analizirane su s obzirom na hiperonime i hiponime, pri čemu se veća raslojenost pokazala upravo kod zoonima koji obitavaju na promatranome području.

Uočeno je da su kod sisavaca zabilježeni samo hiperonimi, jer je riječ o kategoriji osnovne razine, odnosno o njima ljudi imaju najveće tzv. enciklopedijsko znanje, dok o pojedinim vrstama sisavaca, podređenoj kategoriji, imaju mnogo manja znanja, što zbog činjenice da ih ne susreću, što zbog činjenice da im to “dodatno”, razlikovno znanje nije potrebno. S druge strane, čestotnost ornitonimskih sastavnica upućuje na njihovu važnost u svakodnevnome životu Kominjana i ostalih Neretvana te je njihova domena znanja o pticama motivirana u odnosu na ljude koji ne žive u močvarnome kraju.

Iscrpnija istraživanja svih govora u Donjoj Neretvi pokazat će postoji li još više frazema s hiponimskim ihtionimskim, entomonimskim ili ornitonimskim sastavnicama, a sustavnijim istraživanjem ostalih mjesnih govora moći će se utvrditi jesu li i koje su zoonimske sastavnice svojstvene čakavskim, kajkavskim i štokavskim govorima.

Literatura

- BABIĆ, IVAN 2008. *Studenački rječnik*. Studenci – Omiš: Župni ured Studenci – Tiskara “Franjo Kluz” d. d.
- BARČOT, BRANKA 2014. *Divlja životinja kao sastavnica u hrvatskoj, ruskoj i njemačkoj frazeologiji*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- BOGOVIĆ, SANJA 1996. Frazeologija grobničkih govora. *Grobnički zbornik* [ur. Josip Silić]. Grobnik: Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, 341–362.
- BOGOVIĆ, SANJA 1999. Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage. *Fluminensia* 11, 1-2, 143–163.
- BOŠNJAK, TOMISLAVA 2004. Frazemi u lovrečkome govoru kojima se opisuje izgled. *Lovrečki libar* 6. Zagreb: Društvo Lovrečana Zagreb, 123–132.
- BOŠNJAK BOTICA, TOMISLAVA 2007. Frazemi u lovrečkome govoru kojima se izriču osobine. *Lovrečki libar* 9. Zagreb: Društvo Lovrečana Zagreb, 123–132.

- BUNK, ANA – MAJA OPAŠIĆ 2010. Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39, 2, 237–250.
- ČAGALJ, IVANA – MILINA SVÍTKOVÁ 2014. Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom. *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, 1–15. http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Cagalj_Svitkova%20za%20WEB.pdf (pristupljeno 6. lipnja 2015.)
- FINK, ŽELJKA 2004. Entomonimi u frazeologiji hrvatskoga i ruskoga jezika. *Riječki filološki dani* 5 [ur. Irvin Lukežić]. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta, 139–148.
- FRANČIĆ, ANĐELA 1997. Iz frazeologije međimurske kajkavštine. *Riječ* 1, 7–13.
- FRANČIĆ, ANĐELA – MIRA MENAC-MIHALIĆ 2014. Hrvatski dijalektni frazemi koji kao sastavnice imaju naziv životinje i glagol tipa gledati. *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, 1–10. http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Franic_Menac%20za%20WEB.pdf (pristupljeno 22. srpnja 2015.)
- JELASKA, ZRINKA 2014. Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima. *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, 1–22. http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Jelaska%20za%20WEB%20%281%29.pdf (pristupljeno 16. siječnja 2014.)
- KOVAČEVIĆ, BARBARA – MARTINA BAŠIĆ 2012. Crikvenički poredbeni frazemi i njihovi ekvivalenti u hrvatskome jezičnom standardu. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38, 2, 357–384.
- KOVAČEVIĆ, BARBARA – ERMINA RAMADANOVIĆ 2013. Slika mora u hrvatskoj frazeologiji. *Water in Slavonic Phraseology and Paremiology* [ur. Andras Zoltan, Oleg Fedosov, Sabolč Janurik]. Budimpešta: Tinta Könyvkiadó, 329–335.
- KRALJEVIĆ, ANTE 2013. *Ričnik zapadnoercegovačkoga govora*. Široki Brijeg – Zagreb: Matica hrvatska – DAN d. o. o.
- LJUBIČIĆ, MASLINA 2014. Leksem riba u frazeologiji hrvatskoga i drugih europskih jezika. *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, 1–18. http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Ljubicic%20za%20WEB.pdf (pristupljeno 7. srpnja 2015.)
- MALNAR, MARIJA 2011a. Somatska frazeologija čabarskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37, 1, 101–119.
- MALNAR, MARIJA 2011b. Poredbeni frazemi u čabarskim govorima. *Filologija* 57, 155–173.
- MALNAR JURIŠIĆ, MARIJA – PERINA VUKŠA NAHOD 2015. O čovjeku ukratko – konceptualna analiza frazema čabarskih govora. *Jezikoslovni zapiski* 21, 1, 121–136.

- MARESIĆ, JELA 1994a. Iz frazeologije govora Podravske Sesveta. *Fluminensia*, 1-2, 95–98.
- MARESIĆ, JELA 1994b. Frazemi u govoru Kloštra Podravske. *Kaj* 2-3, 24–26.
- MARESIĆ, JELA – MIRA MENAC-MIHALIĆ 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MATEŠIĆ, MIHAELA 2006. Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga. *Fluminensia* 18, 2, 37–81.
- MEDAK, OLIVERA 2009. Život i odgoj mladih u tradicijskoj kulturi Hrvata: Komin (Dalmacija). Metković: Matica hrvatska, Ogranak Metković.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2000. Frazemi s nazivima kukaca u hrvatskim govorima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26, 179–195.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2007a. Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicom mačak, mačka, mače i sl. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* [ur. Aleksandar Mladenović]. Novi Sad: Matica srpska, 505–516.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2007b. Iz frazeologije slavonskoga dijalekta. *Šokačka rič*, 4 [ur. Anica Bilić]. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, 107–123.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2008. Strano u slavonskoj frazeologiji. *Šokačka rič*, 5 [ur. Anica Bilić]. Vinkovci: Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, 127–137.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA – ANTICA MENAC 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2012. Iz kajkavske frazeologije. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37, 2, 479–492.
- MOGUŠ, MILAN 1957. Izvještaj o istraživanju narodnih pomorskih naziva u dolini Neretve. *Ljetopis* 62, 415–417.
- NEŽIĆ, IVANA 2010. Romanizmi u frazemima južnih labinskih govora. *Riječki filološki dani* 8 [ur. Lada Badurina, Danijela Bačić-Karković]. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 613–630.
- NOVAK, INES 2007. Dvanaesti igrač. *Slavonska frazeologija i pragmatika* [ur. Željka Fink Arsovski, Anita Hrnjak]. Zagreb: KNJIGRA, 167–172.
- OPAŠIĆ, MAJA 2014. Zoonimske sastavnice u biblizmima hrvatskoga i pojedinih jezika *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1–14. http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Opasic%20za%20WEB%20%282%29.pdf (pristupljeno 8. srpnja 2015.)

- Ornitološka zbirka Metković. <http://www.metkovic.hr/ornitoloska/> (pristupljeno 26. kolovoza 2015.)
- RIBAROVA, SLAVOMIRA – IVANA VIDOVIĆ BOLT 2005. Biblijski frazemi sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskom, češkom i poljskom jeziku. *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* [ur. Jagoda Granić]. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 643–653.
- SKOK, ZDRAVKA 2014. Hrvatski dijalektni frazemi s leksemom životinje kao sastavnicom. *Kaj* 5-6, 67–82.
- ŠAMIJA, IVAN BRANKO – PETAR UJEVIĆ 2001. *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb: Zavičajni klub Imočana.
- TURK, MARIJA 1997. Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora). *Suvremena lingvistika* 43-44, 313–324.
- TURK, MARIJA – NINA SPICIJARIĆ PAŠKVAN 2014. Kontrastivna raščlamba kao postupak otkrivanja podrijetla frazema (na primjeru frazema sa zoonimskom sastavnicom). *Životinje u frazeološkome ruhu* [ur. Ivana Vidović Bolt]. Zagreb: FF press, 1–14. https://bib.irb.hr/datoteka/713766.Turk_Spicijaric.pdf (pristupljeno 12. lipnja 2015.)
- VIDOVIĆ BOLT, IVANA 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- VUKŠA NAHOD, PERINA – MARIJA MALNAR JURIŠIĆ 2016. Tko im je mršav, a tko debeo? – crtice iz kominske frazeologije (u tisku).

“Where the wolf rings noon, and the fox carries the mail”:
Zoonymic idioms in the local dialect of Komin

Summary

This paper is based on field research regarding phraseological material in the speech of Komin, specifically analysing idioms that have a zoonymic component. Special focus is given to the frequency of using particular zoonyms and the distribution of the ratio between hyperonymic and hyponymic components found in the Komin dialect, as well as in other Croatian local dialects, thus contributing to the description of local and regional idioms.

Ključne riječi: Komin, štokavsko narječje, novoštokavski ikavski govori, dijalektološka frazeologija, zoonimski frazemi

Key words: Komin, Štokavian dialect group, Neo-Štokavian Ikavian dialect, dialectal phraseology, zoonymic idioms